

SUBJECT- HORTICULTURE AND LAND SCAPPING

SEMESTER 3 Q.P Number-63652

प्रश्न .१ . खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा .

अ . फलोदयानाचे स्वरूप आणि व्याप्ती थोडक्यात स्पष्ट करा .

प्रस्तावना : फलोदयान ही व्यापक सकल्पना आहे . Horticulture may be described as the practice of growing plants in a relatively intensive manner.

स्वरूप आणि व्याप्ती १: भाजीपालाचे उत्पादन २: फळांचे उत्पादन ३: फुलांचे उत्पादन ४: रोपवाटीका ५: व्यावसायिक बाग ६: फलोदयान उत्पादित मालांची विक्री .

ब . फलेदयान विकासाचे मुलभूत घटक लिहा .

प्रस्तावना:

फलेदयान विकासाचे मुलभूत घटक : १ . जमीन २ . ज्वामान ३ . प्रकाश ४ . पर्जन्य ५ वारा ६ . जैविक घटक ७ . सामजिक व आर्थिक घटक (Poor Road, Credit Facilities, Marketing System, Education Facilities, Training Facilities, skills Labour, Availability of inputs such as seeds, fertilisers, pesticides

क . कोकण भागाच्या दृष्टिने फलोदयानाचे महत्त्व सांगा

प्रस्तावना : भारताचा कोकण म्हटल्यावर आपल्यासमोर उभा राहतो तो स्वच्छंद सागरी किनारा . पश्चिम किनारा आणि किनारयाला समांतर असलेली सहयाद्री पर्वतरांग यांच्या मध्ये असलेला भूमीचा पट्टा महाराष्ट्रात व गोव्यात कोकण म्हणून ओळखला जातो . कोकणची भूमी अपार निसर्ग सौंदर्याने नटलेली आहे . माडांच्या राया आवे सुपारी केळीच्या बागा फणस काजू कोकामची झाडं असा निसर्गाचा वरद हस्त कोकण प्रदेशाला लाभला आहे . महाराष्ट्रात एकूण ३६ जिल्हे आहेत . त्यापैकी ७ जिल्हे कोकणात येतात ते पुढिल प्रमाणे १ . मुंबई २ . मुंबई उपनगर ३पालघर ४ . ठाणे ५ . रत्नागिरी ६ . सिंधुदुर्ग

ड . फलोदयान उत्पादक वस्तूचे श्रेणीकरण

प्रस्तावना . .

श्रेणीकरणाचे फायदे . . १ . उत्पादित वस्तूचा दर्जा वाढतो २ . रास्त किंमत येत ३
ग्राहकांचे समाधान ४ . आंतरराष्ट्रीय व्यापारात वाढ . उत्पादकांना फायदा

७. रायगड या ७ ही जिल्हातील हवामान व जमीन भौगोलीक रचना फलोदयान विकासास अनुकूल आहे .

महत्त्व : . . १. फळझाडांच्या दृष्टिने २. उत्कृष्ट जमीन ३. पाण्याची उपलब्धता
४. दापोली येथील कृषी विद्यापिठाची मदत ५. हवामान साजेसे ६. कौकण रेल्वेची सुविधा ७. मुंबई बाजारपेठ जवळ ८. मनुष्यबळाची उपलब्धता

प्र. २ अ कलमांच्या तांत्राविषयी थोडक्यात माहिती लिहा विविध

प्रस्तावनाः

प्रकारः १. पाचर कलम . २. भेट कलम . ३. जिलभी कलम ४. अंकूर कलम ५. कोय कलम ६. दाब कलम ७ गुटी कलम ८ शेडे कलम .

ब. फलेदयान वाटीकेचे थोडक्यात वर्णन करा .

प्रस्तावनाः आपल्या दोशातले शेतकरी शक्यतो नियोजित पध्दतीने शेती करत नाहीत . कारण मुळात असे नियोजन करावे लागते याची जाणीव नाही परिणामी बहुसंख्य शेतकरी फलोदयान व्यवसाय करण्यासाठी दुसरयावर अवलंबून असतात . जेथे रोपांची वाढ आणि संगोपन केले जाते त्या जागेला रोपवाटिका असे म्हणतात . रोपवाटिका फलोदयान विकासासाठी वरदान आहे' हे पुढिल मुदयाच्या आधारे स्पष्ट करता येईल .

१. रोपवाटिकेमुळे भाजीपालाची रोपे उपलब्ध . २. रोपवाटिकेमुळे फळांची रोपे उपलब्ध . ३. रोपवाटिकेमुळे फुलांची कलमे उपलब्ध

४. जातीवंत रोपांचे संवर्धन ५. भरोश्याची रोपे उपलब्ध ६. कलमांची रास्त किंमतीत उपलब्धता

क. जलसिंचनाच्या पध्दती लिहा : . .

ः . प्रस्तावनाः . . सिंचन म्हणजे शेतीसजमिनीस वा एखादया ओसाड स्थळास भूप्रदेशास कृत्रिमरित्या पाणी पुरवठा करण्याचे विज्ञान होय . जेथे पावसाचे प्रमाण आवश्यकतेपेक्षा कमी असते अथवा नगण्य असते तेथे अशी व्यवस्था करण्यात येते ज्या द्वारे तेथ वनस्पतींची वाढ होऊ शकेल . पावसाच्या पाण्या व्यतिरिक्त पिकांना दिलेल्या पुरक पाण्याला जलसिंचन म्हणतात . भारतातील ४५० जिल्हयांपैकी बागायत क्षेत्र असलेल्या ४४ जिहयांमधुन देशाच्या अन्नधान्य उत्पादनापैकी ५० टक्के उत्पादन होते या ४४

५

जिल्हयापैकी जास्त सिंचन क्षेत्र असणारया १४ जिल्हयात देशाच्या २५ टक्के उत्पादन मिळते . भारतात सरासरी ११९ सेमी पाऊस पडतो .

जलसिंचनाच्या पध्दती . १ . सारेपध्दत २ . सरी पध्दत ३ . वाफा पध्दत ४ तृषार पध्दत . ५ . सारे ६ . ठिबक ७ . वळंबा

प्र . ३ अ . बाजारपेठ म्हणजे काय बाजारपेठेची वैशिष्ट्ये लिहा .

प्रस्तावना: भारतातील वहूतेक राज्यात ५००० पेक्षा लोकसंख्या कमी आहे अशा भागाला ग्रामीण भाग असे म्हटले जाते . या भागात वस्तू आणि सेवांची देवाण घेवाण होत असते . ग्रामीण बाजार हे असे ठिकाण आहे जेथे गावातील ग्राहक आणि विक्रेते आपल्या वस्तूची व सेवांची देवाण घेवाण करतात पण अथेशास्त्रामध्ये ही संज्ञा व्यापक अर्थाने वापरली जाते . According to National commission on Agriculture "Rural marketing is a place which starts with a decision to product a saleable farm commodity and it involves all the aspects market system, and include pre and post harvest operation i.e assembling, grading, storage, transportation and distribution"

ग्रामीण बाजारपेठेचे वैशिष्ट्ये

१ . मोठी आणि विस्तृत बाजार (Larg and scatterd market) २ . विविध सामाजिक आणि आर्थिक पार्श्वभूमी

(Diverse socio-economioic background) . ३ . मागणीचे बदलते स्वरूप (Changing demand pattern) . ४ . शेती हे उत्पन्नाचे स्रोत . (Major income comes from agriculture)

५ . बचतीच्या सवयी (Saving Habits) ६ पारंपारिका दृष्टिकोन 9 Traditional outlook ७ कमी राहणीमानाचा दर्जा (Low standard of living) ८ . संरचनात्मक सोयीसुविधांचा निम्न दर्जा (Poor infrastructure facilities) . ९ . प्रसारमाध्यमे (Media reach) १० . दळणवळणाच्या साधनांची कमतरता (Lack of means

प्रश्न क . सहकारी बाजारपेठेचे फायदे लिहा

प्रस्तावना : सहकार हे या इंग्रजी शब्दाचे भाषांतर आहे .सहकार ही लोकशही तत्वाच्या अधिष्ठानावर आधारलेली एक आदर्श संकल्पना आहे .ग्रामीण भागात शेतकर्याच्या शेतमाल विक्रील अनेक अडथळे येतात ते दुर करून शेतकर्याच्या कल्याणासाठी सहकार तत्वावर आधारित बाजार व्यवस्था खेडोपाडी निर्माण झाल्या आहेत त्यामुळे ग्रामीण विकास प्रक्रियेला गती येऊ शकते हे पुढिल मुदयाच्या आधारे स्पष्ट करता येईल .

१ . व्यापारीवर्गाची मक्तेदारी संपुष्टात २ . वस्तू व सेवांना योग्य किंमत . ३ . सावकारी पाशातून मुक्तता ४ . कमी किमतीत साठवणूक व्यवस्था . ५ . मालांचे एकत्रीकरण व श्रेणीकरण सुलभ ६ . निकोप वातावरणात मालची खरेदी विक्री ७ . दुर्बल घटकांचा विकास ८ . बाजारेपठेतील साधनसंपत्तीचा पर्याप्त आणि सुयोग्य वापर ९ . रास्त किंमतीत ग्राहकांनामालांचा पुरवठा १० . ग्राहकांना दर्जेदार मालांची प्राप्ती .

प्र . ४ अ . शासनानी राबविलेल्या फलेफलयान योजनेचे महत्व स्पष्ट करा

प्रस्तावना : प्रस्तावना : भारत हा शेतीप्रधान आणि खेडी प्रधान देश आहे . २०११ च्या जनगणनेनुसार १२० कोटी लोकसंख्या असलेल्या भारतात अनुसूचित जातीची लोकसंख्या २०१३७८३७२ विस कोटी तेरा लाख अठ्यात्तर हजार तिनशे बहात्तर आणि अनुसूचित जमातींची संख्या १०४५४५७१६ दहा कोटी पंच्चेचाळीस लाख पंच्चेचाळीस हजार सातशे सोळाआहे . हा समाज सामाजिक आणि आर्थिकदुष्ट्या दुर्बल आणि मागासलेल, आ आहे . या सामाजाला विकासाच्या मुळप्रवाहात आणण्यासाठी १०० टक्के अनुदानाची फलोदयान योजना शासनाने राबविली आहे . फलोदयानाची व्याख्या : . . फळांची फुलांची आणि भाजीपालांची शास्त्रशुध्द पध्दतीने लागवड करून उत्पादन घेणे म्हणजे फलोदयान होय . फलोदयान योजना ही अनुसूचित जाती आणि जमातीच्या विकासाचा कणा आहे हे पुढिल मुदयाच्या आधारे स्पष्ट करता येईल . १ . अनुसूचि जाती आणि जमातीना १०० अनुदान देणारी फलेदयान योजना .

२ . कुंपणासाठी अनुदान ३ . प्रशिक्षणाची सोय ४ . फलोदयानातून उत्तादित झालेल्या मालांचे प्रदर्शन आणि विक्री ५ . रोजगार निर्मिती ६ . शेती उत्पादनात वाढ ७ . अनुसूचित जाती व जमातीच्या आर्थिक स्थितीत वाढ ८ . अनुसूचित जाती व जमातीच्या सामाजिक स्थितीत वाढ ८ . अनुसूचित जाती व जमातीच्या शैक्षणिक स्थितीत वाढ ९ . अनुसूचित जाती व जमातीच्या राहणीमानात वाढ .

communication) ११ आठवडा बाजार(Weekly Market) १२ वस्तू विनिमय पध्दत(Barter System).

ब .बाजारपेठेची कार्ये थोडक्यात स्पष्ट करा .

प्रस्तावना: भारतातील बहूतेक राज्यात ५००० पेक्षा लोकसंख्या कमी आहे अशा भागाला ग्रामीण भाग असे म्हटले जाते . या भागात वस्तू आणि सेवांची देवाण घेवाण होत असते . ग्रामीण बाजार हे असे ठिकाण आहे जेथे गावातील ग्राहक आणि विक्रेते आपल्या वस्तूची व सेवांची देवाण घेवाण करतात पण अथेशास्त्रामध्ये ही संज्ञा व्यापक अर्थाने वापरली जाते . According to National commission on Agriculture "Rural marketing is a place which starts with a decision to product a saleable farm commodity and it involves all the aspects market system, and include pre and post harvest operation i.e assembling, grading, storage, transportation and distribution"

बाजारपेठेची काये

- १ .बाजारपेठेचे नियोजन (Market Planning)
- २ .विनिमय कार्ये (Exchange Functions)
- ३ .वस्तू डिझाइन आणि विकास (Product Desining and Product)
- ४ .वस्तूचे वितरण (Product Distribution)
- ५ .प्रमाणिकरण आणि श्रेणीकरण (Standardizations and Grading)
- ६ .वित्तपुरवठा (Financing)
- ७ .जोखिम (Risk Taking)
- ८ .बांधणी लेबलींग आणि बोधचिन्न (Packaging Labelling and trademark)
- ९ .ग्राहकांचे सहकार्य (Customer Suport)
- १० .बाजारपेठेची माहिती (Market Information)

०७

7

प्र ४ था टिपा लिहा

अ . फलेदयान विकासात खताचे महत्व

प्रस्तावना . .

महत्व १ . उत्पादनात वाढ २ बाजरपेढाचा विस्तार ३ . शेतकर्याच्या उत्पन्नत वाढ
४ . शेतकर्याच्या राहणगिमानात वाढ

. ब . रोपवाटिकेच्या मुलभूत गरजा . Nurseries is a place where plants are grown, nurtured and sold out. Generally , various commercial crop growers require a good Quality saplings or grafts of genuine type.

रोपवाटिकेच्या मुलभूत गरजा

१ . Potting the seeding: 2.Manuring and Irrigation:-

3.Plant protection measures: 4.Weed control:-

5.Measures against heat and cold :- 6.Packing of Nursery Plants :- 7.Sale management skill.:-

क . जलसिंचनाच्या विविध साधने .

प्रस्तावनाः पावसाच्या पाण्याव्यतिरिक्त पिकांना दिलेल्या पुरक पाण्याला जलसिंचन असे म्हणतात . भारतातील ४५० जिल्ह्यांपैकी बागायत क्षेत्र असलेल्या ४४ जिह्यांमधुन देशाच्या अन्नधान्य उत्पादनपैकी ५० टक्के उत्पादन होते या ४४ जिल्ह्यांपैकी जास्ता सिंचन क्षेत्र असणारया १४ जिल्ह्यात देशाच्या २५ टक्के उत्पादन मिळते . भारतात सरासरी ११९ सेमी पाउस पडतो .

जलसिंचनाच्या विविध साधने पुढिल प्रमाणे : १ . विहीर . भारतात सर्वाधिक विहीरींची संख्या गुजरात राज्यात आहे . २ . कुपनलिकाः उत्तर प्रदेशात सर्वात जास्त कुपनलिका आहेत .

३ . कालवे : कालव्याद्वारे सवाद्दधिक क्षेत्र सिंचनाखाली असणारे राज्य उत्तरप्रदेश .

ब . फलोदयान योजनेचे नियम आणि अटी थोडक्यात लिहा .

फलोदयान योजनेचे नियम आणि अटी पुढिलप्रमाणे .

प्रस्तावना : भारत हा शेतीप्रधान देश आहे . फळांची फुलांची आणि भाजीपालांची शास्त्रशुध्द पध्दतीने लागवड करून उत्पादन घेणे म्हणजे फलोदयान होय . फलेदयान शेतीमुळे ग्रामीण विकास होऊ शकतो या धारणेने भारत सरकारने फलेदयान योजनेची सुरवात केली . फलेदयान विभागाकडून सेतकरयांना फळबाग लागवडीसाठी ५० तकके रककम अनुदान म्हणून देण्यात येते त्यासाठी शेतकरयाला पहिल्या वर्षीचा हप्ता ५० टकके दुसरया वर्षीचा हप्ता ३० टकके आणि तिसरया वर्षी २० टकके अनुदान मिळते .

फलोदयान योजनेचे नियम आणि अटी पुढिल प्रमाणे : १ . कमीत कमी २० गुंठे जमीन असावी . २ . जमीनीचा सातवाराचा उतारा लाभार्थीच्या नावे असावा ३ . सामायिक जमीन असल्यास इतर भोगवटदारयाचा नाहरकत दाखला (NO OBJECTION CERTIFICATE) असावा . ४ शेतसारा नियमित भरलेला असावा . ५ . फळबाग लागवडीची तयारी शेतकरयानी करावी ६ . लाभार्थी कमीतकमी ९० टकके कोरडवाहू पिके जीवंत ठेवतील याचे हमीपत्र ७ . अनुसुचित जाती जमाती साठी १०० टकके अनुदान मिळविण्यासाठी जातीचे प्रमाणपत्रक आवश्यक .

८ . अर्जदाराने विहित नमुन्यात अर्ज आवश्यक ती कागदपत्रे त्यासह जोडून परिपुर्ण अर्ज त्याच्या गटविकास अधिकारी पंचायत अधिकारी यांच्याकडे देणे ही जबाबदारी शेतकरयाची राहिल

क . फलोदयान योजना राबविण्यामध्ये कृषी विज्ञान केंद्राची भुमिका स्पष्ट करा .

प्रस्तावना: भारतीय कृषी अनुसंधान परिषद अंतर्गत भारत सरकारने भारतभर कृषी विज्ञान केंद्राची स्थापला प्रत्येक राज्याच्या तालुकयाच्या ठिकाणी केलेली आहे . आज भारतात एकूण ७०० पेक्षा जास्त कृषी विज्ञान केंद्रे आहेत . या कृषी केंद्रामधून शेती विकासाचे अनेक उपक्रम राबविले जातात त्यापैकी फलोदयान राबविण्यात या केंद्राची भूमिका म्हत्वपूर्ण राहिलेली आहे फलोदयान योजनांच्या लाभार्थिना सदर योजनेत यशस्वी होण्यासाठी वावी समजावून दिल्या जातात .

१ . फलोदयानाचे प्रात्यक्षिक २ . रोपवाटिकेचे व्यवस्थापन ३ . फलोदयानाचे अर्थशास्त्र . .